

კარლა სერენას „მოგზაურობა კავკასიაში“

თარგმანი ფრანგულიდან, შესავალი და კომენტარები

ანა ქეიშვილი

სოციალურ მეცნიერებათა უმაღლესი სკოლა
ana.cheishvili@ehess.fr

თარგმანი

ქეთევან ბიაშვილი

დამოუკიდებელი მკვლევარი
ketevanibiashvili111@gmail.com

კარლა სერენა (1820-1884) ერთ-ერთი პირველი ევროპელი მოგზაური ქალია, რომელმაც 1874-1880 წლებში მარტომ მოიარა ეგვიპტე, სირია, ლიბანი, წმინდა მიწა, საბერძნეთი, ოსმალეთისა და რუსეთის იმპერიები და სპარსეთი (სკინერი 2015ა). მისი ნამდვილი სახელი და გვარი იყო კაროლინ ჰარტოგ მერგენთაიმი.¹ იგი დაიბადა ანტვერპენში, ებრაულ ოჯახში და იტალიელ ვაჭარ ლეონ სერენასთან ქორწინების შემდეგ ვენეციაში გადავიდა საცხოვრებლად (არტონი 2017: 110) (არტონი 2019: 46). 1849 წელს, პოლიტიკური მოვლენების გამო, წყვილი იძულებული გახდა იტალია დაეტოვებინა და ლონდონში გადასულიყო.

კარლას სერენას საქართველოში მოგზაურობით 2008 წლიდან დავინტერესდით, როდესაც პარიზში, ბუკინისტებთან ვნახეთ ფრანგულ ჟურნალში „მსოფლიოს გარშემო“ (Le Tour du Monde) გამოქვეყნებული მისი სტატია სამურზაყანოსა და აფხაზეთში მოგზაურობის შესახებ (სერენა 1882). სტატია უხვად არის ილუსტრირებული სერენას მიერ აფხაზეთში გადაღებული ფოტოების მიხედვით შესრულებული გრავიურებით. ერთ-ერთმა გრავიურამ, რომელზეც გამოსახულია ილორის ეკლესიაში დაცული საგანძური, მაშინვე მიიქცია ჩვენი ყურადღება. ტექსტის მიხედვით, სერენამ ეს ფოტო 1881 წლის ნოემბერში გადაიღო და სასულიერო პირი, რომელიც გრავიურაზე ჩანს, ილორის ეკლესიის წინამძღვარი ზოსიმე ხელაიაა. მოგვიანებით, ამ გრავიურის, მასზე აღბეჭდილი ბედიის ბარძიმისა და კარლა სერენას საქართველოში მოგზაურობის შესახებ პირველი მოხსენება გავაკეთეთ კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (ფარესიშვილი 2011).

1880-1884 წლების მანძილზე, კარლა სერენამ არაერთი სტატია და წიგნი გამოაქვეყნა თავისი მოგზაურობის შესახებ. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა ჟურნალში „მსოფლიოს გარშემო“ გამოქვეყნებული სტატიების სერია და 1881 წელს გამოქვეყნებული წიგნი (სერენა 1881). ამ პუბლიკაციებში სერენა 1875-1877 და 1881 წლებში საქართველოში მოგზაურობას აღწერს. წიგნისგან განსხვავებით, სტატიები ილუსტრირებულია გრავიურებით.

კარლა სერენა მოგზაურობის დასრულებიდან მალევე, 1884 წელს, გარდაიცვალა. უცნაურია, მაგრამ მისი სახელი დავიწყებას მიეცა და XX საუკუნის მანძილზე არცერთ სამეცნიერო პუბლიკაციაში თუ მოგზაურთა შესახებ ენციკლოპედიაში არ არის ნახსენები. მხოლოდ 2006 წელს, იტალიელმა ჟურნალისტმა, დანიელა პიცაგალიმ მიუძღვნა წიგნი, რომელშიც აღწერა სერენას მოგზაურობა მის სიცოცხლეშივე გამოქვეყნებული სტატიებისა და წიგნების მიხედვით (პიცაგალი 2006). კარლა სერენას ცხოვრებას სტატიები ასევე მიუძღვნეს პიტერ სკინერმა (სკინერი 2015ა) და დანიელე არტონიმ (არტონი 2017) (არტონი 2019). დღეისთვის ამ ავტორების მიერ გამოქვეყნებულ ფაქტებს ჩვენ ახალს ვერაფერს შევმატებთ, რადგან სერენას არქივებისა და, განსაკუთრებით კი, ფოტოების მრავალწლიანი ძიება უშედეგო აღმოჩნდა. მხოლოდ შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ 1883 წელს, პარიზში, სახვითი ხელოვნების გამოფენაზე წარმოდგენილი იყო კარლა სერენას მიერ გადაღებული ფოტოები (ოდუარ 1883: 284), რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ იგი პირველი ფოტოგრაფი ქალია, რომელმაც საქართველოში იმოგზაურა.

¹ Caroline Hartog Mergentheim, და არა Morgenstein, როგორც აქამდე იყო ცნობილი. ცნობა მოგვაწოდეს დანიელე არტონიმ და კარლა სერენას შთამომავალმა ფილიპ კრამერმა, რისთვისაც მათ მადლობას მოვახსენებთ.

სერენას პუბლიკაციების ფრანგულიდან ქართულ ენაზე თარგმანი ჯერ არ გამოქვეყნებულა, ამიტომ გადავწყვიტეთ მკითხველს წარვუდგინოთ პირველი ტექსტი, რომლითაც იწყება ჟურნალში „მსოფლიოს გარშემო“ გამოქვეყნებული სტატიების სერია (სერენა 1880). დღემდე ქართულად გამოქვეყნებულია მხოლოდ კარლა სერენას აფხაზეთში, ახალციხესა და ახალქალაქში მოგზაურობის ამსახველი ტექსტების ნაწილი (გაფრინდაშვილი 2021: 177-263), რომელიც შესრულებულია არა ფრანგული დედნიდან, არამედ ინგლისურ ენაზე თარგმნილი ვერსიიდან (სკინერი 2015ბ). სამწუხაროდ, ინგლისური თარგმანი აცდენილია ფრანგულ დედანს: ტექსტში ჩამატებულია ფრაზები, რომლებიც არ არის ორიგინალში, შეცვლილია სოფლებისა და მდინარეების დასახელებები (ეს განსაკუთრებით ეხება სამურზაყანოსა და აფხაზეთში მოგზაურობას). შესაბამისად, იგივე შეცდომები ავტომატურად არის გადასული ინგლისურიდან თარგმნილ ქართულ პუბლიკაციაში.

რაც შეეხება წინამდებარე ტექსტს, რომელიც ქეთევან ბიაშვილთან ერთად ვთარგმნეთ, იგი ასახავს 1875-1876 წლებში კარლა სერენას საქართველოში მოგზაურობას. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ხშირად სხვადასხვა ისტორიული მოვლენებისა და პირების დახასიათებისას ავტორის მიერ მოყვანილი ფაქტები არ შეესაბამება ისტორიულ წყაროებში დადასტურებულ მონაცემებს. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან ამ პერიოდში უცხოელი მოგზაურები ხშირად მათ წინამორბედთა მიერ დაფიქსირებულ ისტორიებს ეყრდნობოდნენ, საკითხის სათანადო ცოდნის გარეშე. ასევე, მეფეთა ნუმერაცია არ შეესაბამება დღეს მიღებულს, რასაც მკითხველი ადვილად შეამჩნევს ქვემოთ წარმოდგენილ თარგმანში.

კარლა სერენას პუბლიკაციებში ხშირად გვხვდება კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების აღწერა, თუმცა ზოგჯერ მისი მონათხრობი ეჭვს გვიჩენს ნამდვილად ნახა თუ არა ესა თუ ის ძეგლი ავტორმა. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ბაგრატის ტაძრის აღმშენებლის დღეისთვის დაკარგული წარწერა, რომელიც კარლა სერენას მოჰყავს იმერეთში მოგზაურობის შესახებ გამოქვეყნებულ ტექსტში. სერენა წერს, რომ ბაგრატის ტაძრის დათვალიერებისას ნახა ქვის ფილაზე ამოკვეთილი წარწერა: „ღმერთმა შეიწყალოს ადგურბა მაისა, ამ ტაძრის აღმშენებელი.“ ასეთი წარწერა დღეისთვის არ არის ცნობილი, თუმცა მსგავსი შინაარსის წარწერა პირველად აქვს გამოქვეყნებული შვეიცარიელ გეოლოგსა და არქეოლოგს, ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს (1798-1850), რომელმაც საქართველოში 1833-1834 წლებში იმოგზაურა. მონპერე ბაგრატის ტაძრის წარწერებს აღწერს და აღნიშნავს, რომ მეოთხე წარწერა, რომელიც მან „ამოტვიფრული ნახა საკურთხევლის მარჯვნივ, კარნიზის ქვაზე, რომელიც სამხრეთით იყურება“, ისევე კარგად შესრულებული არ არის, როგორც ტაძარში ნანახი სხვა სამი წარწერა (მონპერე 1839: 420-421). მას აქვე მოჰყავს ცნობილი ფრანგი ორიენტალისტის, მარი ფელისიტე ბროსეს (1802-1880) მიერ წაკითხული ამ წარწერის ფრანგული თარგმანი „L'architecte de cette église ressuscitera aussi ; Dieu fasse grace à Maïsa“, რაც ქართულ თარგმანში დაახლოებით ასე იკითხება: „ამ ტაძრის აღმშენებელიც აღსდგება; ღმერთმა შეიწყალოს მაისა“. ქართული წარწერის ჩანახატს მონპერე მომდევნო წელს გამოცემულ ატლასში აქვეყნებს (მონპერე 1840: XVIII-13), ხოლო აღწერაში კი წარწერის ტექსტის შეცვლილ ვარიანტს გვთავაზობს. იგი წერს: „ქართული წარწერა ქუთაისის საეპისკოპოსო ეკლესიის აღმშენებელ ადგომბა მაისას შესახებ; მოთავსებულია კარნიზის ქვეშ აფსიდის ფასადზე, რომელიც სამხრეთით იყურება“ – „Inscription géorgienne de Adgomba Maïsa, architecte de l'église métropolitaine de Koutaïs : elle est placée sous la corniche, sur la façade de l'abside qui regarde le sud“.

ცნობილია, რომ კავკასიიდან საფრანგეთში ჩასული მონპერე ბროსეს დაუკავშირდა და გადასცა საქართველოსა და სომხეთში მოგზაურობისას გადაღებული 80-მდე წარწერა ქართულ, სომხურ, ბერძნულ და არაბულ ენებზე (ბროსე 1836: 493). ბროსემ თარგმანები მიაწოდა მონპერეს (ბროსე 1887: 96-98), თუმცა, მოგვიანებით ზოგიერთი წარწერის წაკითხვა შეცვალა, როდესაც 1837 წლის 17 აგვისტოს სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის სხდომაზე წაიკითხა მოხსენება. აღნიშნული მოხსენება 1840 წელს გამოქვეყნდა (ბროსე 1840) და ალბათ, სწორედ ამით არის განპირობებული მონპერეს ნაშრომში, ტექსტსა და მოგვიანებით გამოქვეყნებულ ატლასში მოყვანილი წარწერის განსხვავებული წაკითხვა. თვით ბროსეც აღნიშნავს, რომ თავდაპირველად

ბაგრატის ტაძრის ეს წარწერა მან წაიკითხა შემდეგნაირად: „ამის კალატოზი, შემდგომად მისისა აღაშენოს უფალმან“; მოგვიანებით კი ამგვარად შეცვალა: „ამისი გალატოზიც ადგომბა მისისა შეენდუნეს ღმერთმან“ (ბროსე 1840: 354-355). აღმშენებელის უცნაური სახელის მიუხედავად, ამ წარწერის სხვანაირად წაკითხვა შეუძლებელია, აქვე დასძენს ავტორი.

1847-1848 წლებში საქართველოში მოგზაურობისას ბროსე დიდხანს ამაოდ ეძებდა ამ წარწერას ბაგრატის ტაძარზე და, მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც თვითონ აღნიშნავს, დაახლოებით 12-ჯერ იყო ამ ადგილას მისული დღის სხვადასხვა მონაკვეთში, სხვადასხვა განათების დროს, აღნიშნული წარწერა ვერ იპოვა, რის შედეგადაც ივარაუდა ქვის ფილის ჩამოვარდნა და წარწერის დაკარგვა (ბროსე 1851: 2). დღეისთვის ეს წარწერა არ არის ცნობილი და, რამდენადაც ვიცით, სხვა პუბლიკაცია მის შესახებ არ არსებობს. რადგან წარწერა თვით ბროსემ ვერ ნახა, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ იგი კარლა სერენას ენახა. კარლას მოგონებებიდან ცნობილია, რომ მან არ იცოდა ქართული ენა და რუსულადაც მხოლოდ რამდენიმე სიტყვას ფლობდა. ვფიქრობთ, რომ სერენა იცნობდა დიუბუა დე მონპერეს უხვად ილუსტრირებულ ნაშრომს და სწორედ მასზე დაყრდნობით შეავსო საკუთარი მოგზაურობის ტექსტი. ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ გვახსენებს, თუ რამდენად ფრთხილად უნდა მოვეკიდოთ უცხოელ მოგზაურთა მიერ გამოქვეყნებულ წყაროებს.

წინამდებარე თარგმანში, ფრანგული დედნის შესაბამისად, დახრილი შრიფტით არის მოცემული ქართული სიტყვები; ზოგ შემთხვევაში, კვადრატულ ფრჩხილებში, დედნის შესაბამისად, მითითებულია კერძო პირთა და გეოგრაფიული სახელები.

მოგზაურობა კავკასიაში

კარლა სერენა

შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე – იმერეთი, კავკასიის პროვინცია 1875-1876 წლები. ტექსტი და ნახატები პირველად ქვეყნდება როგორ ჩამოვები კავკასიაში

მოგზაურობით გატაცებას შორს მივყავართ; ამ გატაცებამ მე კავკასიაში ჩამომიყვანა მაშინ, როდესაც 1875 წლის ნოემბერში მხოლოდ ინგლისში მიმავალი გემით მგზავრობა მქონდა განზრახული. შორეული მოგზაურობიდან სკანდინავიის, რუსეთის ერთი ნაწილის, თურქეთის, ეგვიპტის, წმინდა მიწის, სირიის, ლიბანისა და საბერძნეთის გავლით დავბრუნდი კონსტანტინოპოლში. აქ, ჩემმა მეგობრებმა, იცოდნენ რა თუ როგორ მიზიდავდა აღმოსავლეთი, მირჩიეს ანატოლიის, კავკასიისა და რუსეთის გავლით შემომევლო, იმის მაგივრად, რომ ვენის გზას გავყოლოდი, რომელიც ახალს არაფერს მთავაზობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ნამდვილად არ იყო ლონდონში ჩასასვლელად უმოკლესი გზა, აზიური სამყაროს კუთხის პირველად ნახვის იდეა მაცდური აღმოჩნდა; თუმცა კი მაინც ვყოყმანობდი. მარჯვნივ წავსულიყავი თუ მარცხნივ? ორმა გარემოებამ ითამაშა გადამწყვეტი როლი. ერთი მხრივ, გენერალმა იგნატიევმა [Ignatiev], ელჩმა, შემომთავაზა ჩემთვის რეკომენდაცია გაეწია იმ სანაოსნო კომპანიის აგენტის წინაშე, რომლის გემებიც ანატოლიაში დაცურავს და, ასევე, წერილი მოეცა ტფილისისთვის. მეორე მხრივ, ანატოლიაში გამგზავრების წინ „ვესტას“ მეთაური კაპიტანი გირკონიში [Guirconich] მესტუმრა. მასთან ერთად უკვე რამდენჯერმე ვიყავი ნამგზავრი. მან შემაგულიანა ორი დღის შემდეგ მისი გემით წავსულიყავი. უარი ვუთხარი, რადგან ლონდონში ჩასვლა ახალი წლისთვის მქონდა დათქმული. პასუხად მივიღე, რომ წინ კიდევ ხუთი კვირა მქონდა

და შემდეგ მშვიდად ვყოფილიყავი, რადგან დანიშნულ დროს ინგლისში ვიქნებოდი. ასეთი პასუხით კმაყოფილი მოკრძალებულ ბარგს დავეკერდი და დანარჩენი ყუთები, რომლებიც ჩემი მოგზაურობის დროს სხვადასხვა ქვეყნებიდან ჩამოტანილ იშვიათ ნივთებს შეიცავდა, პირდაპირ სახლში გავაგზავნე.

ეს იყო პარასკევს.

მომდევნო კვირადღეს ნავმა, რომელზეც რუსეთის დროშა ფრიალებდა, „ვესტას“ გემბანთან მიმიყვანა.

– ხარაშო!² – მითხრა მეთაურმა და მეგობრულად გამომიწოდა ხელი – და აი, თქვენ ისევ რუსეთში დაბრუნდით.

კონსტანტინოპოლში გამკიცხეს, რომ მოგზაურობა წამოვიწყე წელიწადის იმ დროს, რომელიც შავ ზღვაზე ყველაზე არასაიმედოდ ითვლება. ამის დასტურად მინინასწარმეტყველეს, რომ თანამგზავრებიც სრულებით არ მეყოლებოდა. მართლაც, კომპანიის აგენტისა და მისი ოჯახის გარდა, რომლებიც ინეჰალიაში [Inéhalie] ცხოვრობდნენ და იქიდან ბრუნდებოდნენ, მე ერთადერთი მგზავრი ვიყავი.

თავიდან ზღვა საკმაოდ წყნარი იყო. სუსტი მეზღვაური, კერასუნტს³ გავცდით თუ არა, დასაძინებლად დავწექი. თავდაპირველად, გემის კაპიტანი დროდადრო ყურადღებას იჩენდა და ჩემს მოსაკითხად მოდიოდა; შემდეგ იგი უფრო იშვიათად ჩნდებოდა და ბოლოს, სრულებით აღარ მინახავს. მისი არყოფნა და გემის რყევა ცუდად მენიშნა. თავს უკვე ძალიან ცუდად ვგრძნობდი, როდესაც მეზღვაურმა კაპიტნისგან ბარათი მომიტანა: „გთხოვთ მომიტევოთ, შავ ზღვაში ვართ და, როგორც ჩანს, იგი ცუდ ოინს გვიმზადებს. პოსტის მიტოვება არ შემიძლია. ადგილზე დარჩით“.

ეს სიტყვები წავიკითხე თუ არა, ძლიერი ქარიშხალი ამოვარდა და იმდენად დიდხანს გაგრძელდა, რომ გონება დამაკარგვინა. საზარელი ღამე იყო: ხშირი შეტევების შედეგად ჩემმა ცუდად ყოფნამ დილით კულმინაციას მიაღწია. საბედნიეროდ, გამთენიისას გემის კაპიტანი მესტუმრა, რომელმაც ღიმილით შეჰყვირა: „ვაშა! ჩვენ პორტში ვართ. ჩემმა პატარა „ვესტამ“ კარგად იარა. სახიფათო მომენტი კი შეიქმნა, მაგრამ მალევე გადაიარა. რას აკეთებდით მთელი ამ დროის განმავლობაში? ყვიროდით?“

– ვყვიროდი?! – წამოვიძახე – როგორ შევძლებდი? ძალა გამოცლილი მქონდა.

– მაშ გმირულად მოქცეულხარ.

– ჯობს უბრალოდ თქვით ლაჩრულადო, ჩემო ძვირფასო კაპიტანო, რადგან თვალები დავხუჭე და გონებით სიკვდილს მივენდე.

– ზაფხულში ხმელთაშუა ზღვაზე და ზამთარში შავ ზღვაზე ნაოსნობა ერთმანეთისგან ძალიან განსხვავდება. – განაგრძო მან – ზაფხულში მე თავაზიანი ვარ ქალბატონების მიმართ, მაგრამ ზამთარში ზღვის მგელი თავის პოსტზე უნდა იყოს.

– მაშინ, – მივუგე მე – სწორად ვიქცევი, რომ თქვენთან ერთად ვმგზავრობ ყველა ზღვაში და ნებისმიერ სეზონზე.

„ვესტა“ საღამომდე უძრავად იდგა ტრაპიზონის პორტში, მე კი გუბერნატორის თანხლებით ქალაქის დასათვალიერებლად გავეშურე.

ტრაპიზონის მდებარეობა მომხიბლავია. მისი გორაკები, ფერდობები, ხევები და ველები შვეიცარიასა და ტიროლს გვაგონებს. ამფითეატრის ფორმის ქალაქი ზღვის ნაპირას ამწვანებულ ჭალას ქმნის.

გამგზავრების დრო დადგა. „ვესტას“ ბათუმში ჩასვლისას წყნარი ამინდი იდგა, მაგრამ მიწაზე ფეხი დავდგით თუ არა, სტიქიები ხელახლა აბობოქრდა. არასდროს მინახავს მსგავსი გრიგალი. ძლიერმა ქარმა ჯებირიდან რამდენიმე ნაბიჯის მოშორებით გადამისროლა. ყოველთვის მემახსოვრება თუ როგორი თავაზიანი მისალმებით შემხვდა კავკასია მისი სამფლობელოს კართან!

² ძალიან კარგი (რუს.).

³ ახლანდელი გირესუნი, თურქეთის საპორტო ქალაქი (ა. ჭ.).

მხიარულ გუნებაზე მყოფ კაპიტანს სიცილი წასკდა, წამოდგომაში დამეხმარა და პატარა ბავშვივით ხელში ატაცებული მიმიყვანა იმ რუსი რწმუნებულის სამუშაო კაბინეტში, რომელიც კონსულის მოვალეობასაც ითავსებდა. „ტვირთის“ დადებისას კაპიტანმა სიცილით თქვა: „ბატონო ჯუდიჩი [Guidici], პატივი მაქვს წარმოგიდგინოთ უშიშარი, მაგრამ ფეხზე სუსტად მდგარი მოგზაური. რეკომენდაციას ვუწევ თქვენი სტუმართმოყვარეობისთვის.“

მართლაც, მომინია მისი მასპინძლობით სარგებლობა, რადგან იძულებული გავხდი ქარიშხლისა და რიონის სილიანი მარჩხობის გამო, რომელიც სამეგრელოში შესვლას შეუძლებელს ხდიდა, თორმეტი დღის მანძილზე ბათუმში დავრჩენილიყავი.

ბოლოს, შევძელი კოლხეთში გადასვლა, თუმცა, მართალია, იმაზე ნაკლები დაბრკოლების გადალახვით, ვიდრე იაზონი, როდესაც აქ ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად ჩამოვიდა.

ფოთი დღეს სამეგრელოს პორტია. აქედან რკინიგზას ტფილისისკენ მივყავართ. ცუდმა ამინდმა კიდევ ერთხელ შემიშალა ხელი გზის გაგრძელებაში, რადგან ზვავმა მიმოსვლა თორმეტი დღის მანძილზე შეუძლებელი გახადა; თუმცა, კავკასიის ბუნებაში ყველაფერი დიდებულია, მისი ქარიშხლები და თოვლის ზვინებიც კი.

კონსტანტინოპოლიდან გამომგზავრებიდან მხოლოდ ერთი თვის შემდეგ ჩავედი ტფილისში. ამ ქალაქში თოვლმა ხელახლა ჩამკეტა, გზები გაუვალი იყო. სხვათაშორის ტფილისმა ბევრი საინტერესო სანახაობა შემომთავაზა. აქ კარგად მიმიღეს. წარმადგინეს იმპერატორის ძმის, კავკასიის მეფისნაცვლის, დიდი მთავრის მიხეილის⁴ წინაშე. მისმა საიმპერატორო უდიდებულესობამ შემომთავაზა კავკასიის პროვინციები მომენახულებინა და სურვილი გამოთქვა ჩემთვის რეკომენდაცია გაეწია ხელისუფლების სხვადასხვა პირებთან.

სწორედ ამ უავგუსტოესი მფარველობის ქვეშ დაიწყო ჩემი ექსპედიციები: ერთ-ერთი მათგანი იყო მოგზაურობა იმერეთში.

I

ფოთიდან ტფილისამდე რკინიგზით ისე ვერ წავალთ, თუ გზად ქუთაისი არ გავიარეთ. ეს მომხიბვლელი ექსკურსიაა, რომლის გამოტოვებაც ყველა მოგზაურს დასწყვეტდა გულს. ჩემმა ბედნიერმა ვარსკვლავმა იწება, რომ საუცხოო მთვარის შუქით განათებულ იმერეთის ყოფილ დედაქალაქში კვირა საღამოს ჩავსულიყავი. იმ დღეს, ეს პატარა, ნისლით მოცული ქალაქი ლამაზი პეიზაჟით, მხიარული და მოძრავი იყო. ბაზარში სიცოცხლე ჩქეფს: გამყიდველები, მყიდველები, მათხოვრები ფუთფუთებენ ამ ვიწრო სივრცეში, სადაც ტალახიან მიწაზე, რომელსაც, საბედნიეროდ, კავკასიის მზის სხივები დროდადრო აშრობს, გამწვრივებულია ყველა ადგილობრივი პროდუქტი, მათ შორის – ნატიფი ორიგინალობის, თუმცა იაფფასიანი – გიშრის უამრავი ნაწარმი.

სომეხი და სხვა ვაჭრები წირვიდან გამოსულ მორწმუნეებს ხელს სტაცებენ და რომ არა საყოველთაოდ მიღებული ჩვეულება, რომელიც გულისხმობს თავდაპირველი ფასის ნახევრის შეთავაზებაზე დათანხმებას – სულ მცირე ნივთსაც კი ძვირად აყიდინებდნენ მათ.

საცალო ვაჭრობის ფარდულებს შორის მდებარეობს ღუქნები – ჭრელი დანესებულებები, რომლებშიც საყასბე, ძეხვეულობა და ბაკალეა კაფე-რესტორნებთან არის შერეული.

რამდენიმე კვადრატული მეტრი საკმარისია ამ სხვადასხვა მრეწველობის ერთდროული ფუნქციონირებისთვის. სწორედ აქ, ამ თვალში საცემი არეულობის შუაგულში, შესაშური წესრიგის დაცვით იკრიბებიან ქუთაისლები ერთმანეთთან სასაუბროდ. მაღაზია, საცხობი, სასადილო, საჭინიბო მათთვის განკუთვნილ ადგილს ისე იკავებს, რომ თითოეული სათავსოს ჩვეული ფუნქცია არ იჭრება მეზობელ განყოფილებაში. კლიენტის ცხენი და მეპატრონის ღორი თავ-თავიანთი პატრონების გვერდით ჭამენ. იმ საბედისწერო საათის მოლოდინში, როდესაც მათ ნაჭერ-ნაჭერ

⁴ მიხეილ რომანოვი (1832-1909) – რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ს მეოთხე ვაჟი, მთავარსარდალი და სახელმწიფო მოღვაწე, კავკასიის მეფისნაცვალი 1862-1881 წლებში (ა.ჭ.).

გაყიდიან მუშტრებზე, ღორები ფილოსოფიურად დააბოტებენ ქუთაისის ქუჩებში, ისე რომ არც კი ეჭვობენ, ისევე როგორც ის მაცხოვრებლები, რომლებიც მათი ხორციით იკვებებიან, რომ ისინი, სულ უბრალოდ, ულისეს იმ ცნობილი თანამგზავრების შთამომავლები არიან, რომლებიც კირკემ საზიზღარ ცხოველებად აქცია, რათა მათი დევნისთვის თავი დაეღწია.

მიმზიდველი სანახაობისა და იმ ნაკადულის მიუხედავად, რომელიც ქალაქის გორაკების გარშემო მოედინება, ქუთაისი მაინც არის უსუფთაო ქალაქი – თავადაც უსუფთაოა და, ასევე, ის ხალხიც, ვინ აქ ცხოვრობს. სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები, რომლებიც კვირაობით ქალაქში იკრიბებიან, ნამდვილად საუცხოო ტიპები არიან, მაგრამ ეს ადგილობრივები გაცილებით უფრო მეტ შთაბეჭდილებას მოახდენდნენ მათი გარემო ასეთი ღარიბი რომ არ იყოს! თუმცა, მიუხედავად ხელმოკლეობის დაღისა, ის სხვადასხვა სახის გართობა, რომელსაც ეს ხალხი მიმართავს, იქნება ეს, სეზონის მიხედვით ღია ცის ქვეშ თუ დუქნებში, აქაურ ცხოვრებას ისეთ სიცოცხლეს აძლევს, რომელიც სასიამოვნოდ იპყრობს უცხოელს.

აქ გავრცელებულ ეკლესიებს შორის ბერძნული მართლმადიდებლური რელიგია ყველაზე მეტ მიმდევარს აერთიანებს. კათოლიკები, მუსლიმები და ებრაელები ცალკე ერთობებს ქმნიან. ამის შესახებ აქვე ვიტყვი, რომ საშუალება მქონდა იმერეთის ეპისკოპოსის ქადაგება მომესმინა, რომელიც მთელ თავის ძალ-ღონეს მასებში განათლების შეტანას ახმარს. ეს ქართველი პრელატი განსაკუთრებით ცნობილია თავისი ქადაგებებით, რომლებიც სისადავითა და კარგი გემოვნებით⁵ გამოირჩევა.

ერთ-ერთი ადგილობრივი სუვერენის ბაგრატ IV-ის დანგრეული ბაზილიკის ჩრდილსა და, ასე ვთქვათ, მფარველობის ქვეშ, აღმართულია ვრცელი სემინარია, რომელიც სულ უფრო და უფრო ივსება მოსწავლეებით. გარშემო, მეზობელ ფერდობებზე შეფენილია, მათი მფლობელების შესაძლებლობების მიხედვით, მეტ-ნაკლებად კეთილმოწყობილი პატარა სახლები, სადაც მარტო ან ჯგუფებად, დღეში 25 კაპიკის (80 სანტიმი) საფასურად ცხოვრობენ ახალგაზრდა სტუდენტები. კვირას შევესწარი თუ როგორ ტოვებდნენ საკუთარ ბუდეებს ეს ჩიტები: ერთნი ენის ტარტარით მიუყვებოდნენ ბილიკებს – მომდევნო დღის გაკვეთილებს სწავლობდნენ; სხვები, დაჩრდილულ თხრილში მსხდომნი, ამოცანის ამოხსნაზე ფიქრში უსასრულობას მდუმარედ გაჰყურებენ; დაბოლოს, რამდენიმე მათგანი, ძველი სასაფლაოს საფლავის ქვებზე ჩამოყრდნობილი, თითქოს წარსულს ეკითხებოდა და იქ ეძებდა პასუხებს მომავლის შესახებ, რომლისკენაც მათი სულები ასე მიისწრაფვის. თავადთა შთამომავლები და გლეხების ვაჟები – სკოლის ამ ძმურ აყალმაყალში ყველა ფენა ერთად შეკრებილა. სწორედ აქ ასწავლიან, რომ ყველა ადამიანი თანასწორია და „ბატონი“ და „ყმა“ ამიერიდან ყველა ერის ლექსიკონიდან უნდა ამოიშალოს.

სომხებს, რომლებიც უმეტესად კათოლიკები არიან, ქუთაისში ვრცელი, სუფთა და სადა ეკლესია აქვთ. ადგილობრივი ქალები მიწაზე დაფენილ ხალიჩებზე ფეხმორთხმით სხედან, მაშინ როდესაც უცხოელი ქალები ტაძრის წინა რიგებში იკავებენ ადგილს. იმერელი ქალები თეთრი ლეჩაქითა და ბზინვარე ქვებით მორთული თავსაკრავით, რომელიც კიდევ უფრო ხაზს უსვამს მათ სილამაზეს – ეს ის სურათია, რომელიც არასდროს დამავიწყდება.

ორღანის ხმა, საკმევლის ბოლი – აქ ყველაფერი აღაფრთოვანებს სულს და მას ფერიებისა თუ ანგელოზების ფანტასტიკურ სამყაროში წარიტაცებს.

ამ ეკლესიის ერთ-ერთი მღვდელი ქართველი თავადი მიხეილ თუმანოვის [Michel Tomanoff] ოცდაშვიდ შვილთაგან ერთ-ერთია. თუმანოვისა და მისი მეუღლის ხსოვნის აღსანიშნავად საკურთხეველში სამგლოვიარო მონუმენტი, რომლითაც პატივი მიაგეს ამ სამაგალითო წყვილს, რომელიც ასე ღირსეულად იცავდა ბიბლიის მითითებებს. დავამატებ, რომ კათოლიკურ

⁵ ეს ქადაგებები ინგლისურ ენაზე თარგმნა ღირსმა მაჰუნმა [Mahun], ბროუდუინძორის ეპისკოპოსმა (კარლა სერენა). აქ ავტორი გულისხმობს ინგლისელ ენათმეცნიერსა და ქართველოლოგს, სოლომონ ცეზარ მალანს (Solomon Caesar Malan, 1812-1894), რომელმაც იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელის (ერისკაცობაში გერასიმე ქიქოძე, 1825-1896) ქადაგებები ინგლისურად თარგმნა და გამოაქვეყნა 1867 წელს (ა.ჭ.).

საზოგადოებას ასევე აქვს სკოლა, რომელსაც თავისი შემოწირულობებით ინახავს და სადაც ფასიანი თუ უფასო მოსწავლეები თანაბრად იღებენ განათლებას. გარდა ამისა, ქუთაისში ასევე არსებობს წმინდა ნინოს სახელობის სპეციალური დაწესებულება გოგონებისთვის, სადაც სხვადასხვა აღმსარებლობის ორასზე მეტი მოსწავლეა. სიმართლეა, რომ იმერლები მეტწილად ჯერ ისევ პრიმიტიული მორწმუნეები არიან, რომლებთანაც კეთილისა და ბოროტის ცნება ერთმანეთისგან მკაფიოდ არ განსხვავდება. თითოეული მათგანი თავისი რწმენისგან ქმნის ერთგვარ ცრურწმენას, რომელსაც თავის ვნებებს მოარგებს და ღმერთს დახმარებას სიამოვნებით შესთხოვს ჩაფიქრებული წვრილმანი ქურდობის წარმატებისთვის.

ებრაელი მოსახლეობა, რომელიც სხვებს არ ერევა, არ გვთავაზობს ისეთივე ლამაზ ტიპებს, როგორსაც მკვიდრი მოსახლეობა. სხვათაშორის, ებრაელების უბანი მოგვაგონებს იერუსალიმის ებრაელი უბნების საყოველთაოდ ცნობილ უსუფთაობას.

რიონის პირას მდებარე სახალხო ბაღში არის სოფლის მეურნეობის სკოლა; მაგრამ კიდეც რამდენი რამის გაკეთებაა საჭირო, რომ აქ ღირსეულად იყოს წარმოდგენილი ამ ქვეყნის ასეთი მშვენიერი და მრავალფეროვანი ფლორა!

ამ ბაღის გარდა, რომელსაც სამხედრო მუსიკა ამხიარულებს, ქუთაისში ახლახანს შეიქმნა კლუბი თუ სამორინე: კვირა დღეს სწორედ აქ ვნახე ადგილობრივი ცეკვების შესრულება. ის რამაც განსაკუთრებით გამოაცა – პიანინოზე მარტივად შესრულებული კადრილის გარდა, რომელშიც მონაწილეობდნენ აქაურ კოსტუმში თუ ევროპულად ჩაცმული ადგილობრივი ქალები, ჩოხიანი⁶ იმერელი მამაკაცები, ასევე უნიფორმიანი სამხედროები და სამოქალაქო ტანსაცმელში გამოწყობილი ჩინოვნიკები – იყო ეროვნული ცეკვა *ღებგინკა*⁷. თავიდან ფეხებამდე შეიარაღებული კავკასიელი მიიჭრება მის რჩეულ ქალთან და მუსიკის ხმაზე, რომელიც სულ უფრო და უფრო მგზნებარე ხდება, ჩააბამს მას სწრაფ და გრაციოზულ სასიყვარულო ტრიალში – რაინდი ძალისხმევას არ იშურებს ქალის აღტაცებაში მოსაყვანად. ეტიკეტის არარსებობა, რომელსაც თან ერთვის კარგი მეგობრული ტონი, მთავარი მიმზიდველობაა ამ მყუდრო საღამოებისა, რომელსაც მოსდევს სუფრა, სადაც შამპანური და ადგილობრივი მაგარი ღვინო ერთმანეთს ეჯიბრება ჭკუა-გონების გამხიარულებაში.

ის იმერელი ქალები, რომელთაც შესაძლებლობა მქონდა თავისუფლად დაგვეკვირვებოდა ამ დღესასწაულის დროს, ძირითადად მამაკაცებზე ჭკვიანები, თუმცა ნაკლებად ლამაზები არიან. სიყვარული, ისევე როგორც ეჭვიანობა, დიდ როლს თამაშობს მათ ცხოვრებაში. პოეტმა ლერმონტოვმა⁸, რომელმაც თავის რუსულ პოემაში „დემონი“ ის ცეკვა აღწერა, რომელზეც ზემოთ ვისაუბრე, კავკასიელ ქალებს ხოტბა შეასხა და ისინი ღრმა და საბედისწერო სიყვარულს დამონებული გვიჩვენა. „მოწყენილი განდეგილი დემონი დაფრინავდა, – გვიამბობს ავტორი, – კავკასიის მწვერვალებზე. სიძულვილით სავსე მზერა ესროლა დედამიწას და დაინახა თამარი, რომელიც მსუბუქად მიაბიჯებდა მიწაზე. ბედნიერი დღეების მოგონებები აიშალნენ მის გონებაში და იმ დროში გადაიყვანეს, როდესაც ის ჯერ კიდეც არ იყო დაცემული ანგელოზი. მაშინ, თამარისადმი სიყვარულით შეპყრობილმა, მის მფარველ ანგელოზს მიმართა: „ნადი, ის ჩემია; დაგავიანდა მის დასაცავად მოსვლა. მე მის გულს დაღი დავასვი, აქ მე ვარ მბრძანებელი, მე ის მიყვარს“. და ანგელოზმა, ესროლა რა ტკივილით სავსე მზერა საბრალო მსხვერპლს, გაშალა ფრთები და ციურ ეთერში ჩაიკარგა.“

იმედი ვიქონიოთ, რომ თუ შემთხვევით ბნელეთის დემონი ისევ არის გატაცებით შეყვარებული, ამიერიდან იგი სხვა რეგიონებში დაფრინავს და ქუთაისელ ლამაზ ქალიშვილებს არ ერჩის.

ვთქვი და კვლავ გავიმეორებ – კავკასიის აგრერიგად მრავალფეროვან ტიპთა დანახვისას შეუძლებელია ცნობისმოყვარეობის, აღფრთოვანების, ზოგჯერ შიშის შეკავებაც კი, ამ ბუმბერაზი მთის წინაშე, რომელიც ევროპისა და აზიის საზღვარზე აღმართულა და რომელიც, როგორც ამბობენ,

⁶ უსაფრთხო სავაზნეობით შემკული გრძელი ტანსაცმელი.

⁷ ლებგინკა (ლევური, რუს. лезгинка) – კავკასიური ცეკვების ზოგადი სახელწოდება XIX საუკუნეში.

⁸ მიხეილ ლერმონტოვი (1814-1841) – რუსი პოეტი, პროზაიკოსი და დრამატურგი. მისი პოემა „დემონი“ სრულად გამოქვეყნდა 1856 წელს (ა.ჭ.).

ადამიანის მოდგმის აკვანი ყოფილა. ბიბლია და მითოლოგია გვაცნობს, ერთი მხრივ, იაფეტის შვილებს, რომლებიც ამ მედიდური მწვერვალებიდან წავიდნენ, რათა ჩვენი ევროპული თეთრი რასისთვის დასაბამი მიეცათ; მეორე მხრივ კი, იუპიტერის მიერ ამ კლდეებზე მიჯაჭვულ პრომეთეს, რომელმაც ტალახისგან მოზედილი ადამიანისთვის სულის ჩასაბერად ციდან ცეცხლი მოიპარა. შემდეგ უკვე ბერძნული პოეზია მოდის, რომელსაც ეს დედამხარე ბრწყინვალე და გრაციოზული ნახატებით დაუსახლებია: ეს ოქროს მარცვლებიანი ფაზისია⁹, რომელიც იმ გასაოცარ ქალაქებს რწყავს, სადაც ყველა სასახლე მარმარილოსია; ეს იაზონი და არგონავტები არიან, რომლებიც აქ ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად ჩამოსულან... დღესდღეობით არქეოლოგებმა კავკასიაში გათხრების ჩატარება დაიწყეს: რა გამოჩნდება ამ მიწის სიღრმიდან? გამომჟღავნდება თუ არა მისი კლდოვანი წიაღიდან უძველესი და მივიწყებული სამყარო? ისტორიული შრეების საშუალებით შესაძლებელი გახდება თუ არა სრული მატყანის აღდგენა ამ ქვეყნისა, რომელზეც ერთი მეორის მიყოლებით ამდენმა ხალხმა გადაიარა? მანამდე კი სიმშვიდე სუფევს იმერეთში. ჩემი ჩამოსვლის შემდეგ აშენებული რკინიგზა ქუთაისს ტფილისი-ფოთის ხაზთან აკავშირებს. როგორც იქნა, ცივილიზაციამ მშვიდობა მოიტანა ამ მხარეში, რომელსაც ათი საუკუნის მანძილზე განუწყვეტლივ აოხრებდნენ არაბები და მუსლიმანები¹⁰.

II

ვინაიდან მთავრობის რეკომენდაციითა და თვით დიდი მთავრის მიხედვით მფარველობის ქვეშ ვმოგზაურობდი, ბუნებრივად ისედაც სტუმართმოყვარე იმერლები მზად იყვნენ, რომ ჩემთვის ყველა სასურველი სამსახური გაეწიათ. თანაც, მათთან კარგ დროს ჩავედი, დიდი მარხვის წინა კვირაში, როდესაც მთელი ქვეყანა ზეიმობს. როგორც უკვე ვთქვი, ქუთაისი თავიდანვე მომეწონა; ეს იყო როგორც ის ერთ-ერთი ბუნდოვანი და რთულად გასააზრებელი სანახაობა, რომლის გამოხატვაც მხოლოდ სიტყვა „მომხიბვლელობას“ შეუძლია. იმიტომ კი არა, რომ იმერეთის ეს ყოფილი დედაქალაქი არის, ასე ვთქვათ, შესაძლებლობების ქალაქი; სრულიადაც არა – ქუთაისი თავის თავში ატარებს რაღაც ისეთ თავისებურებას, რაც მნიშვნელობადაკარგული ქალაქებისთვის არის დამახასიათებელი; მიუხედავად ამისა, ან იქნებ სწორედ ამის გამო, იგი გხიბლავს და გაჯადოებს.

ქუთაისის მდებარეობა უძველესი ფაზისის (რიონი) ორივე ნაპირზე, რომლებსაც ერთმანეთთან რკინის ხიდები აკავშირებს, ყველაზე თვალწარმტაცი რამაა. თანამედროვე ქუთაისში, რომელიც იმ მთის ძირას შეფენილა, სადაც ძველი ქალაქის დიდებული ნაგებობები იყო აღმართული, მხოლოდ აივნებიანი ხის სახლებია. *ხომლის* [Khomli] დაუვინყარი კლდე კვლავ ზემოდან დაჰყურებს ქალაქს. გადმოცემის თანახმად, სწორედ ამ კლდეზე იყო მიჯაჭვული პრომეთე, რომლის ღვიძლსაც სვავი კორტნიდა. ადგილობრივი მოსახლეობა იცნობს ამ ძველ მითს და ამიტომ კვლავ ინახავს გულში ღვარძლს ამ მტაცებელი ფრინველისადმი, რომელიც იუპიტერის შურისძიების იარაღი იყო. დღესაც კი, იმერელი მონადირის ერთ-ერთი სიამაყეა ამ მოკაუჭებულნიკარტიანი მტაცებლის მოკვლა, რომელიც *ხომლის* მედიდურ ნაპრალებში ბინადრობს. აქვე დავამატებთ, რომ ამ კლდეში არის ადამიანის ხელით გამოკვეთილი გამოქვაბული, აულებელი თავშესაფარი, სადაც საფრთხის შემთხვევაში ქვეყნის მეფეებს საგანძურის შენახვა შეეძლოთ. კლდის ძირში, ქუთაისის საპირისპირო მხარეს, მდებარეობს სოფელი, საიდანაც *ხომლებ* ასვლა მოსახერხებელია. როგორც ბევრი რამ ამ სამყაროში, რომლებიც შორიდან საშიში ჩანს და ახლოდან კი უკვე არაფერია, ეს გიგანტური კლდეც მიახლოებისას კარგავს თავის მედიდურობას.

მთაზე, რომელიც ქუთაისს დაჰყურებს, ქალაქიდანვე მოჩანს შთამბეჭდავი ნანგრევები – ძველი ქალაქის ერთადერთი შემორჩენილი კვალი: ეს არის ბაგრატ IV-ის მიერ 1032 წელს აშენებული

⁹ ახლანდელი რიონი.

¹⁰ ამ დამპყრობელთა მიერ განადგურებული ქუთაისი აფხაზთა მეფე ლეონ I-მა აღადგინა, რომლის შთამომავლების ხელშიც იგი 1462 წლამდე დარჩა. ამ თარიღისთვის, ადგილობრივი გმირი ბაგრატ I იმერეთის მეფედ გამოაცხადეს. ქვეყნის უკანასკნელი სუვერენი იყო სოლომონ II, რომელმაც 1810 წელს თავისი ძალაუფლება რუსეთს დაუთმო.

და თურქების მიერ 1690 წელს დანგრეული ქართულ-ბიზანტიური სტილის საკათედრო ტაძარი. ადგილობრივ ძველ სუვერენთა საფლავის ქვების გვერდით მიწაზე დაყრილ ამ ნანგრევებს მომაჯადოებელი და გრანდიოზული ეფექტი აქვს – განსაკუთრებით კი საღამოს, მთვარის შუქზე აქ ამოსვლისას. მთის წვერის ეს ნაწილი ქაოტურად მიმოხეული ქვების გამო უზარმაზარ სასაფლაოს წაგავს, რომლის შუაშიც თითქოს მოჩვენება უნდა წამოიშობოდეს, ისევე როგორც ოპერაში *Robert le Diable*¹¹. ნაგებობის უვნებლად გადარჩენილ რამდენიმე კედელზე ქართულ ენაზე შესრულებული წარწერები მოჩანს. ეს წარწერა სარკმლის შიდა ღიობზეა ამოკვეთილი: „ჰოი მეუფეო, მფლობელთა ყოველთა სუფევათაო, უმეტეს ადიდე ძლიერი ბაგრატ კურაპალატი, აფხაზთა და ქართველთა მეფე, თანა მამით, დედით, დედოფლით და ძით მათით. ამენ“¹².

ეს შემდეგი წარწერა თაღოვანი სარკმლის გარეთა ფასადის გარშემოა ამოკვეთილი: „შენევნითა ღმრთისათა, ბაგრატისაგან, ნებითა ღმრთისათა და აფხაზთა და ქართველთა მეფითა, აღეშენა წმიდაი ესე საყდარი ლოცვითა დედამისისა გურანდუხტ დედოფლისა!“¹³

ეს მესამე კი ამოკვეთილია ფილაზე: „ღმერთმა შეიწყალოს ადგურბა მაისა, ამ ტაძრის აღმშენებელი.“¹⁴ ეს სახელი ერთადერთი სახსოვარია, რაც ამ ტაძრის აღმშენებლისგან დარჩა.

ამ დიდებულ ნანგრევებზე სუროს ხშირი ყლორტებია შემოხვეული. ჰაერში აწვდენილი ღეროებით ვხვდებით, რომ ფოთლები რამდენიმე ფენად ეხვევა და საკუთარი ფანტაზიის მიხედვით რთავს წარსულის ამ ნაშთს. აღდგენილ კედელზე პატარა სამლოცველო მიუშენებიათ, რომელსაც მახლობელი სემინარიის მღვდლები ემსახურებიან.

ქუთაისის ამ ძველ ტაძარს გარს ერტყა მძლავრი კედელი, რომლის ბრწყინვალე ფრაგმენტები ისევ არის შემორჩენილი; რაც შეეხება თვითონ ციხეს, იგი აღარ არსებობს. მხოლოდ პატარა დაჟანგული ქვემეხი – ძველი დროის უწყინარი ნაშთი დარჩენილა თავის ადგილას. კლდე, რომელზეც იგი იყო აღმართული, საიდუმლო მიწისქვეშა გასასვლელით არის დახვრეტილი. ერთ-ერთ ასეთ ღრმულში წყაროა, რომელიც ქალაქს ალყაში ყოფნის დროს ასაზრდოებდა.

ქუთაისიდან დაახლოებით ცხრა კერის¹⁵ დაშორებით შესაძლებელია ისტორიული მონასტრის, გელათის ნახვა. გელათი, ისევე როგორც ყველა ადგილობრივი მონასტერი, აშენებულია მაღალი მთის წვერზე. ამგვარი მდებარეობა მას სარწმუნოების მტრის გაუთავებელი თავდასხმებისგან იცავდა. გზის სამ მეოთხედს ეტლით გავდივართ, თუმცა, ბუნდოვნად მახსოვს, რომ ზოგიერთ ადგილას ძლივსძლივობით გადავიარეთ მდინარის ფონი, რომელსაც *წყარწითელი* [Tzahal Tzith-eli] ეწოდება. იმ დღეს, როდესაც მდინარეზე გადავდიოდით საოცრად დიდი ტალღები იყო და მე, მოგზაურობისას მსგავს საფრთხეებში ჯერ კიდევ გამოუცდელი, შიშისგან შევხტი, რის გამოც ჩემმა მეეტლემ გულიანად იცინა. თანაც უკვე მომხდარის შემდეგ მარწმუნებდა, იოლად გადავრჩითო. ასევე, სიამოვნებით დავლიე ერთი ჭიქა ღვინო უახლოეს *ღუქანში* – თავშესაფარში, სადაც ერთი ან მეორე ნაპირისკენ მიმავალი მგზავრები გზად ყოველთვის ჩერდებიან: ერთნი იმისთვის, რომ გული გაიმაგრონ ამ საშინელ მდინარეზე გადასვლის წინ, მეორენი კი კმაყოფილების ნიშნად მშვიდობიანად გადალახული დაბრკოლების გამო. აღსანიშნავია, რომ მდინარემ ისე მოულოდნელად იცის მოვარდნა, რომ ზოგჯერ რამდენიმე საათი ან რამდენიმე დღეც კი არის საჭირო დალოდება, სანამ მოპირდაპირე ნაპირზე გადასვლას გაბედავ. მდინარის ფონის გადალახვის შემდეგ დარჩენილი გზა აღმართში მიდის იმ მთამდე, რომელზეც მონასტერი მდებარეობს და აქედან თვალის ერთი მოვლებით ტურისტის სავსებით ინაზღაურებს გზით გამონვეულ დაღლასა და ემოციებს.

11 იგულისხმება ჯაკომო მეიერბერის (Giacomo Meyerbeer, 1791-1864) ოპერა „რობერტ-ეშმაკი“ (ა.ჭ.).

12 "O roi qui commandes à tous les rois, exalte de plus en plus Bagrat Courplates, rois des Abkhases et des Kartlis, ainsi que son père, sa mère, la reine sa femme, et son fils. Amen."

13 "Avec le secours de Dieu, Bagrat, par la grâce divine rois des Abkhases et des Géorgiens, a élevé ce saint lieu de prières pour sa mère, la reine Gourandouk!"

14 "Dieu fasse aussi miséricorde à Adgourba Maisa, architecte de cette église!"

15 კერსი – სიგრძის საზომი ერთეული, უდრის 1,067 კმ-ს (ა.ჭ.).

მდინარიდან დაახლოებით 600 ფუტის¹⁶ სიმაღლეზე, მთის ქვედა ნაწილში მდებარე მონასტრიდან თვალუწვდენელი ტერიტორია ჩანს: შორს შავი ზღვაა, რომლის ტალღების გარჩევა მოწმენდილ ამინდშია შესაძლებელი; ფოთი – კავკასიის მცველი; რიონი, რომელიც დაბლობში მიიკლავება; შემდეგ წყალნითელი, რომელიც ყვირიაში [Quirili]¹⁷ ჩაედინება, და ქუთაისი, თავისი მინდვრებით, რომლებზეც სოფლები და ახალშენებია მიმოფანტული; და ბოლოს, მთელი მხარე, იმერეთისა და სამეგრელოს მთებით, რომელთა უსასრულოდ მრავალფეროვანი ფორმებიც ცის თალის ფონზე გამორჩეულა, ხომლის დიდებული მთა და უკანა პლანზე კი თეთნულდის თოვლიანი მწვერვალი. ამ ყველაფერს წარმოსახვაში დაუმატეთ ჩამავალი მზის მოწითალო ანარეკლი, რომელიც მომაჯადოებელ ორთქლად იღვრება ამ მოძრავ პანორამაზე, ხანძარს აჩენს მდინარეებსა და ზღვაში და ცეცხლის გვირგვინს ადგამს უმნიშვნელო თოვლით დაფარულ მაღალ მწვერვალებს.

გელათი ადგილობრივ სიძველეთა მარგალიტია. მისი მოჩუქურთმება ღვთისმოსავი მეფის დავით III-ის¹⁸ დამსახურებაა, რომელიც 1090-1130 წლებში მეფობდა. ამ ნაგებობების ჯგუფს რომელშიც შედის მთავარი ტაძარი, ორი გვერდითი სამლოცველო და მეტ-ნაკლებად დაზიანებული ხის რამდენიმე პატარა სახლი, სადაც ამ წმინდა ადგილის სულიერი წინამძღვარი და მნიშვნელობადაკარგული მონასტრის რამდენიმე ბერი ცხოვრობს, გარშემო გალავანი აქვს შემორტყმული.

სანახევროდ დანგრეული კარიბჭიდან შევდივართ ასევე დანგრეულ სვეტებიან გალერეაში, სადაც მოჩანს არქიტექტურისა და სკულპტურის ლამაზი ფრაგმენტები და, ასევე, შესანიშნავად შემონახული გუმბათის თალი. ამ გალერეას ოდესღაც დავით III-ის მიერ დარუბანდიდან ჩამოტანილი რკინის კარები კეტავდა, რომელიც ამ ქალაქში ხალიფების ბატონობის პერიოდით თარიღდებოდა. ამ კარებიდან მხოლოდ ერთი ფრთა არის გადარჩენილი, მეორის ადგილსამყოფელი უცნობია. ერთნი ამტკიცებენ, რომ ის თურქებმა წაიღეს, სხვები კი ფიქრობენ, რომ ის გადაადნეს და რკინა ეკლესიის შესაკეთებელი სამუშაოებისთვის გამოიყენეს. ასეა თუ ისე, ამ სახელგანთქმული კარის შემორჩენილი ნახევარი, როგორც ჩანს, ამჟამად პატივისცემას ნაკლებად იმსახურებს: ის გალავნის ძირში, კუთხეში, მიწაზე გდია. ეს ღირსსახსოვარი ნაშთი, რომელიც საკუთარი თვალის ვიხილე, მთლიანად რკინის კი არ არის, არამედ მუხის ხისაა – რკინის ფირფიტებითა და განივი კოჭებით. მასზე ვკითხულობთ წარწერებს, რომლებიც არაბულ ენაზე უნდა იყოს შესრულებული. მისი სიმაღლე 16 ფუტი, ხოლო სიგანე კი 5 ფუტია. დავით აღმაშენებელმა მოისურვა, რომ მისი საფლავი ამ კარის ძირში ყოფილიყო. ის მართლაც გალერეიდან არც თუ ისე შორს მდებარეობს. საფლავის ქვაზე თვით მეფის მიერ ნაკარნახევი ქართული წარწერაა: „ესე არს განსასვენებელი ჩემი უკუნიითი უკუნისამდე; ესე მთნავს: აქა დავემკვიდრო მე“¹⁹. საქართველოს სხვა მეფეები გელათში არიან დაკრძალულები; მაგალითისთვის ვახსენებ თამარ დედოფალს, ელისაბედსა და ადგილობრივ სუვერენს ეკატერინეს.

ეკლესიასთან მდებარე ორი სამლოცველოდან ერთი წმინდა გიორგისადმია მიძღვნილი, მეორე კი წმინდა ნიკოლოზისადმი. თავად ტაძარი ღვთისმშობლის მფარველობის ქვეშაა და ამასთან დაკავშირებით შემდეგი გადმოცემა არსებობს. როდესაც იესო ქრისტეს გარდაცვალების შემდეგ წმინდა ანდრია კავკასიისკენ მიემგზავრებოდა, მარიამმა სახეზე სუდარა მიიფარა, რომელზეც მისი სახის ანაბეჭდი დარჩა და იგი უფლის სახელით მოციქულს გადასცა. წმინდა ანდრია აზნაუში²⁰ [Aznaour] იმ დროს ჩავიდა, როდესაც იქაურ დედოფალს ვაჟი გარდაეცვალა. წმინდანმა ბავშვს სუდარა შეახო თუ არა, იგი მაშინვე გაცოცხლდა. ამ სასწაულმა ბევრი ადამიანი მოაქცია, თუმცა წარმართი ქურუმები უბრძოლველად დანებებას არ აპირებდნენ. ბოლოს, როგორ ჩანს, ქურუმებსა და მოციქულს შორის ერთგვარი ლოცვის ორთაბრძოლა გაიმართა: ასპარეზად შერჩეულ კარავში ქრისტიანმა ერთ მხარეს წმინდა გამოსახულება მოათავსა, წარმართებმა მეორე მხარეს თავისი კერპები დააწყვეს. დილით კერპები გადაყირავებული დახვდათ, მაშინ როდესაც ღვთისმშობლის

16 ფუტი – სიგრძის საზომი ერთეული, უდრის 30,48 სმ-ს (ა.ჭ.).

17 მყვირალა მდინარე – ამგვარი სახელი ეწოდა იმ ხმაურის გამო, რომელსაც მისი ტალღები ქვის კალაპოტზე დინებისას გამოსცემენ.

18 აქ და ქვემოთ იგულისხმება დავით IV აღმაშენებელი (ა.ჭ.).

19 "Ici est mon lieu de repos ; je l'ai choisi, je veux y rester".

20 სავარაუდოდ აწყუხი (ა.ჭ.).

მანათობელი ხატება კვლავ აღმართული იყო. ამ სასწაულმა ხალხი ახალ რწმენაზე მოაქცია და ამ წმინდა გამოსახულების მოსათავსებლად სამლოცველო აშენდა. მოგვიანებით, როდესაც ეს სამლოცველო მუსლიმანებმა დაანგრიეს, სასწაულმოქმედი ხატი გადამალეს და შემდეგ გელათში გადაიტანეს. ლუსკუმა, რომელიც ხატს შეიცავს, ძვირფასი თვლებით არის მოოჭვილი.

ეკლესია ბიზანტიური ჯვრის ფორმის დიდებულ ნავს²¹ წარმოადგენს. პატრონიკეს გუმბათის თაღში კარგად შემონახული მოზაიკაა, რომელიც იმპერატორ ალექსი კომნენოსის საჩუქარია დავით III-სადმი და წარმოადგენს ღვთისმშობელს ყრმა იესოთი. მათგან მარჯვნივ მთავარანგელოზი მიქაელი დგას, მარცხნივ კი მთავარანგელოზი გაბრიელი. აქ, ისევე როგორც კონსტანტინოპოლის წმინდა სოფიასა და მოზაიკით მდიდარ სხვა ტაძრებში, თალიდან ჩამოცვენილ ქერცლებს სუვენირად ჩუქნიან ტაძრის დასათვალისწინებლად მოსულ უცხოელებს. მხოლოდ, გელათში დამთვალისწინებლები იმდენად ცოტანი არიან, რომ ადგილობრივი ბერები ვერ უნდა იღებდნენ დიდ შესაწირს კომპენსაციის სახით. ეკლესიის კედლებზე ვხედავთ ფრესკებს, რომლებზეც გამოსახულია წმინდანთა ფიგურები და სხვადასხვა სცენები ქვეყნის ძველი ისტორიიდან. ძველი კანკელი აღარ არსებობს, მაგრამ ძველიდან ახალ კანკელში ხატების ის ნაწილი გადაუტანიათ, რომელსაც ნამდვილი მხატვრული ღირებულება გააჩნდა – მასიური ოქროსი, ძვირფასი თვლებითა და ტიხრული მინანქრით შემკული. მიუხედავად იმისა, რომ საკურთხევლის ყველაზე ძვირფასი საგანძური ჩაკეტილია საღაროში, რომლის კარსაც დიდი ბოქლომი ადევს, ასეთმა სიფრთხილემ მაინც ვერ შეუშალა ხელი ამ საიდუმლო საღაროს გაქურდვას, რადგან მისი არსებობა ყველამ შესანიშნავად იცის. ამ ოთახში შესვლისას აქ გამეფებული უნესრიგობა გაცეცხას იწვევს. წიგნებისა და ხელნაწერების გროვა ალაღბებდნენ დაზვინული ერთგვარ თავლია ზანდუკში, რომელიც ბიბლიოთეკის მაგივრობას სწევს; ნაწილიც თაროებზეა, ნაწილი – მიწაზე. ხის დიდ სკივრში აწყვია მარგალიტებითა და ძვირფასი თვლებით მდიდრულად მოქარგული საეკლესიო სამოსი, მიტრები, იმერეთის სამეფო გვირგვინი და ერთ-ერთი ადგილობრივი სუვერენის ბეჭედი – აქვე ვიტყვი, ბეჭედი ისეთი ფართო გარშემოწერილობისაა, რომ იმ უფლისწულის თითი, რომელსაც ის ამშვენებდა, უცნაურად გიგანტური ზომის უნდა ყოფილიყო. აქვეა ნახევრადძვირფასი თვლებით მოქარგული ფეხსაცმელები, მშვენიერი ფორმითა და ლუი XIV-ის სტილის ქუსლით. რამხელა კონტრასტია ამ დაგროვებულ სიმდიდრესა და იმ იმერლების მართლაც გულსაკლავ სიღარიბეს შორის, რომლებიც ამ ტაძრის ძირში ცხოვრობენ!

გელათიდან არც თუ ისე შორს მოწამეთას მონასტერი მდებარეობს, რომელშიც საქართველოს ორი მეფის, სპარსელების მიერ 750 წელს ნაწამები დავითისა და კონსტანტინეს საფლავებია. ხალხური გადმოცემის თანახმად, სწორედ ამ წამებულთა სისხლმა შელესა წითლად მდინარე წყალწითელი და ეს სახელიც ამის გამო დაერქვა²².

III

რკინიგზისა და გაადვილებული მიმოსვლის ეპოქაში, მოყვარული, რომელიც მოისურვებდა ერთგვარი კრებსითი წარმოდგენა შეექმნა კარნავალზე – თუ როგორ ზეიმობენ მას ერთსა და იმავე დროს ჩრდილოეთში, სამხრეთსა და დასავლეთში – ვფიქრობ, დიდი ძალისხმევის გარეშე მოახერხებდა საკუთარი თავისთვის ამ ფანტასტიკური სიამოვნების მინიჭებას: 15 დღე მისთვის საკმარისი იქნებოდა სხვადასხვა ქვეყნის ცის ქვეშ ამ დიდი „სიგიჟის“ პერიპეტიებზე დასასწრებად. პარიზის ოპერის ბოლო მეჯლისისთვის თვალის შევლებისა და ფერხულში ჩაბმული ძიძებისა და მტკირთალების მისალმების შემდეგ, იგი შეძლებდა მილანში დროულად ჩასვლას იქ კარნავალზე

21 ნავი (არქ.) – სიგრძივი სწორკუთხა არქიტექტურული სივრცე, რომელიც ისაზღვრება გრძივი სვეტების, ბურჯების რიგით ან თაღებით (ა.ჭ.).

22 აქვე მაინც აღვნიშნავ, რომ ამ მდინარის ეს განსაკუთრებული ფერი წყლის დინებისგან გადარეცხილი ნიადაგის დამსახურებაა.

დასასწრებად, *meneghino*-ს²³ დიდებული კორტეჟის მსვლელობის ნახვას და ლა სკალას²⁴ თეატრში დიდ *veglione*-ზე²⁵ დასწრებას. შემდეგ, მისთვის სრულიად შესაძლებელი იქნებოდა აქედან რუსეთში ან თუნდაც კავკასიაში ჩასვლა, სადაც, ახალი კალენდრის მიერ დაზოგილი თორმეტდღიანი სხვაობის წყალობით, იგი კეთილსინდისიერად დახურავდა საკარნავალო ციკლს.

თუ რუსეთში, დასავლეთის მსგავსად, დახურული მეჯლისები იმართება, სამაგიეროდ, ხალხი ქუჩაში მასკარადისგან თავს იკავებს: მისთვის ეს უპირატესად ის დღესასწაულია, რომლის დროსაც ის სვამს და ჭამს. ყველიერის კვირაში ხორცის ჭამა აკრძალულია; მის მაგივრობას ეროვნული კერძი სწევს, რომელსაც ბღინი ეწოდება – ეს მჟავე რძისგან დამზადებული ერთგვარი კრეპია, რომელიც ყველა სუფრაზე გვხვდება, როგორც მეფესთან, ასევე მის ყველაზე მოკრძალებულ ქვეშევრდომებთან. შეუძლებელია იმის დათვლა თუ რა რაოდენობის ბღინსა და ვოდეკას (რუსების საყვარელი არაყი) მოიხმარენ. გარეთ ხის ცხენებიანი კარუსელი, სხვადასხვაგვარი ფარდულები და მცირე თეატრები, სადაც პოლიშინელი თავის რეპერტუარს ასრულებს: საყოველთაო სიმთვრალე, რომელიც ერთგვარი წინასწარული შურისძიების ფორმაა დიდი მარხვის აკრძალვებისადმი, აგვირგვინებს ამ სახალხო მხიარულებას, რომლის ბოლო დღესაც „შეშლილი დღე“ ეწოდება.

კავკასიელებთან პირიქით არის, აქ ყველიერს არ აქვს სახალხო გართობის სახე. არც ცხენებით შეჯიბრი, არც თამაშობა, არც ცეკვა-სიმღერა; კვალიც კი არ არის იმ ხმაურიანი და მხიარული სანახაობებისა, რომლებიც ამ ნახევრად პრიმიტიულ მხარეებში ეროვნული დღესასწაულების ჩვეულებრივი ნიშანია. დიდი მარხვის წინა დღეები ერთმანეთისგან მხოლოდ შთანთქმული საჭმლისა და სასმელის რაოდენობით გამოირჩევა – ეს ურთიერთდაპატიჟების კვირაა.

ღვინის უხვი მოსავლის ამ ქვეყანაში ხალხი სვამს, სვამს ხარბად, თუმცა თრობის გარეშე; იგი კარგად არის შეჩვეული ადგილობრივ ღვინოებს, იმისთვის რომ ჭკუა თასის ფსკერზე არ დატოვოს. ამ ქართულ ქეიფებს თან ახლავს დამახასიათებელი სადღეგრძელოები. სუფრასთან დასხდომამდე სადღეგრძელოების მეთაურს – *გოდუმბაშს* ირჩევენ, რომლის წინაც აწყობენ პირამდე სავსე ყველანაირი სახის სასმისს, ჭიქას, ყანწს, ტარიან თასებს (*აზახფეშა*). ყოველი სტუმარი, სადღეგრძელოს წარმოთქმისას, მას უთითებს იმ სასმისზე, რომლის დაცლასაც აპირებს. სასმისი ზოგჯერ რამდენიმე ბოთლ ღვინოს იტევს. *გოდუმბაშმა* ერთი ამოსუნთქვით უნდა გამოცალოს იმავე მოცულობის თასი. ამის შემდეგ იგი ამოაბრუნებს სასმისს, რომელიც დაუყოვნებლივ ხელახლა ივსება. ამ გამოწვევას მოსდევს მეორე, შემდეგ მესამე – მანამდე, სანამ ქეიფის ყველა მონაწილე რიგრიგობით არ უპასუხებს სადღეგრძელოს.

იმ აღტაცებით, რომლითაც ოვაციებს უმართავენ თითოეულ მსმელს, შესაძლებელია იმ პატივისცემისა და სიმპათიის განსაზღვრა, რითაც იგი სარგებლობს დამსწრეებს შორის. ბოლო სადღეგრძელო სუფრის მეთაურისაა: ამ დროს, უკვე თქმული სადღეგრძელოების რაოდენობის გათვალისწინებით, საერთო მხიარულება კულმინაციას აღწევს და ბებერ ბახუსს შეუძლია საკუთარი თავით იამაყოს.

„ღმეხთმა გაცოცხლოს! [Gmertma gatsoschlas]“ – ამგვარად გადმოსცემს თავის სურვილს *გოდუმბაში* პირველი სადღეგრძელოს შეთავაზებისას; და ყველა ერთხმად პასუხობს: „*მხავადჟამიეჲ!* [Mraval-jarmier !] დიდხანს იცოცხლეთ!“²⁶ დასასრულს, თამადა სახლს შემდეგი სიტყვებით ლოცავს: „დაე, ღვთისმშობელი იფარავდეს ამ სახლს!“

გოდუმბაშს აბსოლუტური ძალაუფლება აქვს, რომ ღვინის დაღვევა დააძალოს დამსწრეებს. თუ რომელიმე გაჯიუტდება, მას უფლება აქვს გააძევოს, ან თავზე დაასხას იმ თასის შიგთავსი, რომლის დაღვევაზეც უარს ამბობს. ქართველთა მიმართ სამართლიანობისათვის დავსძენთ, რომ ამგვარი

23 მენეგინო – კომედია დელ არტეს პერსონაჟი (ა.ჭ.).

24 როგორც ვიცით, პაპის მიერ მინიჭებული პრივილეგიის გამო, მილანში კარნავალი სამი დღით უფრო დიდხანს გრძელდება, ვიდრე იტალიის სხვა ქალაქებში; მაშინ, როდესაც ლომბარდიის ამ ქალაქში სიგიჟის ეჟენები ჯერ ისევ უღარულობენ, სხვა ქალაქებში უკვე მკაცრი მარხვაა.

25 ღამის კოსტუმირებული დღესასწაული (ა.ჭ.).

26 ჩვეულებრივ ამ ფრაზებს შემდეგით ცვლიან: *ადავეჲდი! იახში ოდი!*

შეურაცხყოფა ჯერ არავის დაუმსახურებია. რაც შეეხება ოჯახის უფროსს, იგი სტუმრებთან ერთად სუფრასთან არ ჯდება; მისი მოვალეობაა თვალყური ადევნოს, რომ ყველა სტუმარს სათანადოდ მოემსახურონ. უდიდესი დანაშაული იქნებოდა, რომ მასპინძელი საკუთარ თავზე ზრუნავდეს და სტუმრებს კი უყურადღებოდ ტოვებდეს. დიდი მარხვის დანყების წინა დღეს ჩემს საპატივცემულოდ გამართულ დღესასწაულზე *გოდუმბაშა* მე ამირჩიეს. მანამდე ერთი ყლუპი ღვინოც კი არასდროს დამელია, მაგრამ გამახსენდა რა, რომ ტფილისელმა ექიმმა ადგილობრივი ცხელების საწინააღმდეგო საშუალებად კავკასიური ღვინო მიიჩნია, გადავწყვიტე ორი უბედურებიდან უმცირესი ამერჩია და ღვინისადმი ზიზღი დამეძლია. მე ის იმდენად კარგად დავძლიე, რომ საბოლოოდ წყალზე სრულიად ვთქვი უარი. სამეგრელოში ჩასვლისას მე ჯერ კიდევ დამწყები და არასაკმარისად გამობრძმედილი ვიყავი, რომ ადგილობრივი მსმელებისთვის გამეძლო. ამგვარად, ეს პატივი, რომელიც მერგო, ცოტათი დამღუპველი მეჩვენებოდა. საბედნიეროდ, ჩემმა მასპინძლებმა ამის შესახებ იეჭვეს და მარჯვედ შემოაბრუნეს ეს სირთულე ჩემთვის ვიცე-*გოდუმბაშის* დანიშვნით. მას დაევალა ჩემი ხელით შევსებული სასმისების დაცლა და, ასევე, ჩემი სადღეგრძელოების იმერულად თარგმნა, რომლებსაც რამდენადაც შემეძლო ვთხზავდი და ვუსადაგებდი საერთო მხიარულებას.

ქეიფს ცეკვა მოსდევს და აქაც კვლავ ყველაზე გულდია და ყველაზე გულითადი მხიარულება სუფევს. სახლის ყველა მსახური, ისევე როგორც ის ხალხი, ვინც ადგილობრივი ჩვეულების თანახმად სტუმრებს თან ახლავს, კედლის გასწვრივ დგება და ტაშის დაკვრით ჰყვება ორკესტრსა და ნაბიჯებს. ქეშმარიტად სახასიათო სცენაა: ტიპები, კოსტუმები, მიხრა-მოხრა – ამაზე უფრო თვალწარმტაცს ვერაფერს ნახავთ.

სადღეგრძელოების მეთაუხის ეს ჩვეულება კავკასიის მრავალ პროვინციაში გვხვდება, თუმცა ადგილობრივი ადათები ერთმანეთისგან განსხვავდება. სამეგრელოში ყველიერის დროს, დღესასწაულობენ *კაპუნობას* (ღორის ხორცის მომზადება). ყოველი ოჯახი კლავს ღორს. გოჭის ხორციტ ეს ტრაპეზი მხოლოდ ოჯახური ტრაპეზია; გარეშე პირი არ იღებს მონაწილეობას. ამ წმიდათანმიდა საკვების ნარჩენებს არავის აძლევენ, ის ოჯახის ძაღლსაც კი არ ხვდება – ნარჩენებს წვავენ. ეს განსაკუთრებული ნადიმი შესაწირია უზენაესისადმი, რათა მან საქონლის სენი და ყოველგვარი გადამდები დაავადება აშოროს ოჯახს. აქ ჩვენ ვხედავთ რომ „ყველიერის კვირა“ არსებითად „ღორის კვირაა“. მრავალი დღის მანძილზე მეგრელი სხვა არაფერს ჭამს, იმდენად, რომ საბოლოოდ თვითონვე გამოიწვევს იმ ავადმყოფობას, რომლის აცილებაც სურდა. თუ ამ დროს უცხო ესტუმრებათ, მისთვის საქათმეს დააცარიელებენ, მაგრამ ის ღორის ხორციდან ერთ ლუკმასაც ვერ მიიღებს. ეს ჩვეულება, რომელიც ზემო სამეგრელოს მთიელებშია გავრცელებული, სრულებით არ არსებობს ბარში, სადაც მოსახლეობა ოდესღაც საზღვრიდან მომავალ თურქებს შეერია – მათი შთამომავლები, მიუხედავად იმისა, რომ დღეს ღორის ხორცს ჭამენ, *კაპუნობას* არ აღნიშნავენ.

წლის ეს პერიოდი სწორედ ის დროა, როდესაც მიიჩნევენ, რომ ბოლო მოსავლის ღვინო მზად არის მოსახმარად და გასაყიდად. ამ დროს ხსნიან გამომწვარი თიხის დიდ ჭურჭლებს, რომლებიც ამ რეგიონში კასრის მაგივრობას სწევს, და ქართული რთველის პირველ ნაყოფს მოიხმარენ ლიბაციისას²⁷, რომელიც ნაკურთხ ტრაპეზს ახლავს თან. ხომ არ არის ამ რიტუალში ერთგვარი ბუნდოვანი მოგონება იმ შესაწირავისა, რომელსაც უხსოვარ წარსულში ჰქონდა ადგილი?

ქალაქებში კი პირიქით – იქ, სადაც ევროპულმა წესებმა შეაღწია, ადგილობრივმა მცხოვრებმა თავის ძველ წეს-ჩვეულებებში მისთვის მოსაწონი სიახლეები შეურია. მხიარული და უდარდელი ქართველი ერთგვარი კავკასიის პარიზელია. თავისი ხასიათის მისწრაფებით მან სიამოვნებით უბოძა მოქალაქეობრივი უფლება ევროპიდან შემოსულ ზოგიერთ გასართობს, მაგალითად კარნავალს, რომელიც მას კარგ შესაძლებლობას სთავაზობდა მისთვის ერთ-ერთ საყვარელ გასართობს – ცეკვას – მისცემოდა. ადგილობრივ კაცებსა და ქალებს ამ ხელოვნების შესანიშნავი ნიჭი აქვთ. თუმცა, კავკასიური ეროვნული ცეკვები არ არის ადგილობრივი წარმოშობის; ისინი სპარსეთისგან არის

27 ღვინის დაღვრა მიცვალებულთა შესანდობრად, მსხვერპლის შეწირვისას და ა.შ. (ა.ჭ.).

ნასესხები და ლეკებისა და სხვა მთიელების მიერ არის სახეცვლილი. ასეა თუ ისე, *ღებგინკა*, ისეთი როგორსაც მას ჩვეულებრივ ასრულებენ, ცალკე პოემაა. კაზაკის საბრძოლო ცეკვას რაინდული გამოწვევის ხასიათი აქვს – იგი ხანჭლებით ცეკვავს და თავის ნაბიჯსაც იარაღის ფლობის სისწრაფეს უფარდებს. ჩვენი ცივილიზებული ცმუკვა – პოლკა, რეიდოვაკი და სხვები, მხოლოდ სახუმარო ცეკვებს ჰგავს ამ რიტმით, გამომსახველობით და მოხდენილი ენერგიულობით სავსე მოძრაობების გვერდით. „საარშიყო“ ცეკვა ანუ კადრილი კავკასიაში ისევე სრულდება, როგორც რუსეთში, მაგრამ იგი გარკვეულწილად განსხვავდება ევროპაში მიღებულიდან. ქალისა და მის მოპირდაპირედ მყოფის დაპატიჟებისას მამაკაცი, ამავე დროს, ორ სკამს ერთმანეთს გადააბამს თავისი ცხვირსახოცით და მისთვის სასურველ ადგილას დადგამს. ამგვარად წარმოიქმნება სკამებისგან შექმნილი დიდი კვადრატი, სადაც ყველა სკამს თავისი დანიშნულება აქვს. სანამ ერთი პარტნიორი წყვილი ცეკვავს, მეორენი ისვენებენ და კომფორტულად ჩამომსხდარნი საუბრობენ, და ასე რიგ-რიგობით. ეს ჩვეულება, რომელიც ხელსაყრელია როგორც პირისპირ ტკბილი საუბრის, ასევე ბანალური ფრაზების გაცვლა-გამოცვლისათვის, ალბათ იქედან მოდის, რომ კადრილი მრავალი ფიგურისაგან შედგება და, მაშასადამე, დიდხანს გრძელდება; ამასთანავე, ამის მიზეზი დანამდვილებით უნდა იყოს ის გრაციოზული სიზანტის მოთხოვნილება, რომელიც აქ ეროვნული ხასიათის მახასიათებელი თვისებაა.

როგორც წესი, ამ ქვეყანაში, არაფერს ანდომებენ იმაზე ნაკლებ დროს, ვიდრე იმას, რითიც დაკავებული არიან. მათი გონება სხვაგან ქრის. ლამაზი ქართველი ქალი საოცრად ქარაფშუტაა – ჭრიჭინა, ლამაზი პეპელა ჭრელი კორსაჟით. რა მცირე ადგილი უკავია მის ცხოვრებაში სწავლას?! უყვარდეს, იყბედოს, იცეკვოს – აი, მთელი მისი ცხოვრება! არც სახლისა და თეთრეულის მოვლა, არც ბავშვების აღზრდა, არც ამგვარი სხვა წვრილმანი არ ამღვრევს მის უდარდელ ყოფას. მდიდარი იქნება ის თუ ღარიბი, დაბეჩავებული თუ დიდგვაროვანი, მას ყველაფერი უშფოთველად აქვს თავის დინებაზე მიშვებული. რამდენიმე გამონაკლისის გარდა, მამაკაცი მასთან ერთად შესაფერის წყვილს ქმნის: აქედან კი თავისუფლება ურთიერთობაში და მართლაც გასაკვირი გულდიაობა. ქალაქი ქუთაისი ამის მაგალითია. ამ იმერლებს, რომელთა არსიც უქმად ყოფნაა, არასდროს ბებრდებათ (მათ ცოლებს კი კიდევ უფრო ნაკლებად) უსასრულოდ ვიზიტების მიღება, რომლებიც საბოლოო ჯამში მთელ მათ დროს იკავებს. ამ სტუმართმოყვარე საზოგადოებაში მეფობს მომხიბვლელი ძალდაუტანებლობა, რომელსაც თან ერთვის კარგი აღზრდის ქცევა, როგორც ნახვასაც ვერც კი წარმოვიდგენდით ასეთ პატარა ექსცენტრულ ქალაქში. ყველიერზე საუბარი რომ გავაგრძელოთ – იგი არ შემოიფარგლება სამორინეში იმ საცეკვაო თავყრილობებით, რომელზეც უკვე ვისაუბრე; ამას გარდა იმართება ქართული პიესების წარმოდგენები მოყვარულ მსახიობთა მიერ, რომელთაც სურთ თავის თანამემამულეთა შორის სცენისადმი სიყვარული გააღვივონ. ის ადგილი, სადაც წარმოდგენები იმართება, დრამატულ მოგონებას გვახსენებს: ამ შენობაში ოდესღაც ქუთაისის გუბერნატორები ცხოვრობდნენ და სწორედ აქ ერთ-ერთი მათგანი, პრინცი გაგარინი, მოკლა სვანეთის უკანასკნელმა მთავარმა, დადეშქელიანმა, რომელმაც საკუთარი სიცოცხლით ზღო ეს მკვლელობა. 1870 წელს, მეფე ალექსანდრეს ვიზიტის დროს, ნგრევის პირას მისული ეს შენობა ქალაქის თავადაზნაურთა ხარჯებით შეაკეთეს. ეს პატარა სასახლე, ქალაქის საკუთრება, რიონის ნაპირზე მდებარეობს. სამწუხაროდ, უფულობის გამო, იგი კვლავ უყურადღებოდ არის მიტოვებული.

ყველიერზე საუბარს ისე ვერ დავასრულებ, რომ არ ვთქვა: ყოველ წელს, ქუთაისში, მარხვის პირველ დღეს, გროტესკული კორტეჟი შემოივლის ქალაქის ქუჩებს *ზუხნას*, *თახის* და სხვა ეროვნული საკრავების გამყინავი ხმების თანხლებით. ეს არის *ყენობის* დღესასწაული, ყაენის დღე, ანუ დღე, როდესაც 1795 წელს, სპარსეთის შაჰი, ალა-მაჰმად-ხანი ტფილისიდან გააძევეს. ამ მოვლენის აღსანიშნავად, ქართველები სახედარზე შესმულ მასხარა დიდებულს და მის ცოლს, აქეთ-იქეთ დაატარებენ. გამვლელებისგან ნაწყალობევი რამდენიმე კაპიკის მეოხებით, ორი საბრალო ღატაკი, კაცი და ქალი, მორჩილად განასახიერებს ამ მსხვერპლად შეწირულ და შერცხვენილ პერსონაჟებს,

რომელთა ჩამოვლაც ნამდვილი ტანჯავა: მთელი მსვლელობის მანძილზე მათ ტალახს ესვრიან და ბოლოს რიონში აგდებენ. ეს დამცინავი მოქმედება ლონდონში გაიფოქსის მანეკენის ჩამოტარებას გვაგონებს – ცნობილი დენტის შეთქმულების ბოროტმოქმედი გმირისა, რომელმაც პარლამენტის აფეთქება სცადა.

ამ წარმოდგენის დასრულებისთანავე, იმერეთის ყოფილი დედაქალაქი კვლავ გულმოდგინედ მომარხულეთა მსხვერპლი ხდება: სახალხო გადაცემის ერთადერთი მაგალითი, რომელიც ქალაქმა ნახა, ფსევდო-შაჰის ის უცნაური ძონძები იყო, რომელზეც ეს-ესაა ვისაუბრე; თანაც ეს ერთგვარი დაგვიანებული მასკარადია, რომელიც „შეშლილი კვირის“ დახურვის მეორე დღეს იმართება.

ქუთაისში ყოფნისას ქალაქის შემოგარენში მცხოვრები მრავალი ადგილობრივი ოჯახი გავიცანი, რომელიც მარხვის დაწყებისთანავე საკუთარ სახლებში დაბრუნდა. აქაური სტუმარ-მასპინძლობის წესის თანახმად, მათ სოფლებში დამპატიჟეს. კავკასიაში ამგვარი დაპატიჟება ბანალური ამოოფრაზები არ არის. ამგვარად, დილით ადრე ტარანტასში²⁸ მოვეწყვე და გავყევი თავადის ოჯახს, რომელიც ქუთაისის მახლობლად, რაჭის მაზრაში ცხოვრობდა. რამდენიმე დღე გავატარე ამ ადგილას, რომელიც საკმაოდ გაშლილი და მჭიდროდ დასახლებულია. სოფლები აქ მიმოფანტულია, როგორც დაბლობებში, ასევე მთებში.

სახლების უმეტესობა ტირიფის წნელისაა, ზოგიც – ფიცრის. რაჭის მოსახლეობა იმერლებისგან განსხვავებული ლამაზი ტიპისაა. მამაკაცები განთქმულები არიან როგორც გულადი მეომრები და ამით კავკასიელ მამაკაცთა უმეტესობას ჰგვანან. მაღალი წოდების ქალბატონები იმდენად ნაკლებად აქტიურები არიან, რამდენადაც გლეხის ქალები – გამრჯეები.

მარხვის სიმკაცრე აქ ზედმინევნიტ იყო დაცული – განსაკუთრებით სოფლებში მიეტოვებინათ ყველანაირი გართობა, მაგრამ არ მბეზრდებოდა ადგილობრივთა დინჯ და რელიგიურ ცხოვრებაზე დაკვირვება, ვინაიდან აქამდე მხოლოდ მათი საერო გასართობის მომსწრე ვიყავი. ამისთვის ხელსაყრელი შემთხვევა მომეცა, რადგან ლოცვებმა და მედიტაციამ ჩაანაცვლა ცეკვა-სიმღერა. აღარც ხალისიანი ტოლუმბაში, აღარც მხიარული მისამღერები ნადიმისას, რომლის ძირითადი კერძები იყო სხვადასხვანაირად შეკმაზული ლობიო, თავკერძად ფხალეული, დესერტად კი მურაბა: მენიუ, რომელსაც გულმოდგინედ იცავდნენ ღრმად მორწმუნეები მთელი მარხვის მანძილზე.

რამდენჯერმე გავისეირნე იმ სოფლის გარშემო, სადაც ვცხოვრობდი; ვნახე ძველი ეკლესიების ნანგრევები, რომლებიც თამარ მეფის ეპოქით თარიღდება – როგორც ამას საქართველოში ამბობენ უმეტეს ძეგლთა ნანგრევების შესახებ.

ტელეგრამით მიღებულმა მიპატიჟებამ დუშეთში, ოსებით დასახლებულ მაზრაში მიხმო. ვინაიდან ძლიერ მაინტერესებდა ეს ხალხი, რომელიც გადმოცემის თანახმად გერმანული წარმოშობის უნდა ყოფილიყო, საჩქაროდ ვუპასუხე ამ მიწვევას. შესაბამისად, ჩემმა მასპინძელმა რაჭაში, თავადმა ... ქუთაისამდე გამაცილა. ამჯერად გზა ცხენით გავიარე, რადგან თოვლის დნობის გამო ადიდებული მდინარეები ტარანტასით რთული გადასალახი იყო. ეს მოგზაურობა ძალიან სასიამოვნო იყო და მხოლოდ ერთი უსიამოვნო განცდა შემხვდა, როდესაც ვიგრძენი მდინარის ფონის გადალახვისას თუ როგორც ცურავდა ჩემ ქვეშ ჩემი ცხენი. პირველად მოხდა, რომ იმ ტიპის ცხენოსნობის წინაშე აღმოვჩნდი, რომელსაც სრულებით არ ვიყავი შეჩვეული. ჩემმა თანმხლებმა უშიშარმა ცხენოსნებმა გულიანად იცინეს ჩემს შიშზე, რომელიც როგორც ჩანს ვერც გაეგოთ და არც იზიარებდნენ.

ქუთაისში მშვიდობიანად ჩასული, ჩაჯექი მატარებელში, რომელმაც მცხეთის სადგურში ჩამიყვანა და სადაც უნდა შევხვედროდი ჩემს მასპინძელს – დუშეთის მაზრის უფროსს.

როდესაც მატარებელი ბაქანზე ჩამოდგა, დავინახე ჩაფარი²⁹, რომელიც ვაგონებს შორის დადიოდა და, როგორც ჩანს, ვიღაცას ეძებდა. მას თან წერილი ჰქონდა. იგი ჯერ ისევ მხნე მოხუცი იყო. მედლებითა და ჯვრებით დამშვენებული გულმკერდი მის სიმამაცეზე მეტყველებდა. მისი

28 სამგზავრო ეტლი.

29 მაზრის უფროსის განკარგულებაში მყოფი ეროვნული მილიციის ჯარისკაცი.

შავი ფაფახი³⁰ ხაზს უსვამდა თეთრ თმასა და წვერს. მისი განიერი ჩოხა³¹ უამრავ ნაკეცად ეშვებოდა მაღალი წელიდან და ეს მოხუცი ძლიერ მუხას ჰგავდა, რომელმაც დროს გაუძლო. ვაგონის იმ კართან მოსული ჩაფარი, საიდანაც მე უნდა ჩავსულიყავი, შეჩერდა და შემომხედა. მეც ასევე მოვიქეცი.

მზერის ეს გაცვლა-გამოცვლა მასონურ ნიშანს ჰგავდა და, ძვირფასო მკითხველო, თუ ამ ნიშანმა ჩვენი ბედი არ გადაწყვიტა, სამაგიეროდ, მან ჩაფარის ძვალმაგარ ხელს ჩემს ხელში წერილი ჩაადებინა. ჩემი წინათგრძნობა გამართლდა. მილიციელი მართლაც ეძებდა ვილასა და ეს ვილაც მე ვიყავი. წერილი, რომელიც გადმომცა დუშეთის მაზრის უფროსისგან იყო, რომელიც, სამსახურეობრივი საქმის გამო შეყოვნებული, მხოლოდ მეორე დღეს შეძლებდა დათქმულ შეხვედრაზე მოსვლას. იგი მთხოვდა მცხეთის საფოსტო სადგურში მისი ერთგული ოსი ჩაფარის მფარველობის ქვეშ გამეთენებინა ღამე.

ამ სათნო მოხუცი შიკრიკის დანახვამ მის მიმართ ნდობა გამიჩინა, მაგრამ ასეთივე ნდობა არ მქონდა საფოსტო სადგურების მიმართ, რომლებზეც ბევრი უსიამოვნო რამ მსმენოდა. ამიტომ, შორს წასვლისა და სიბნელეში თავშესაფრის ძიების მაგივრად, რკინიგზის სადგურის უფროსს ვთხოვე მასპინძლობა. სადგურის უფროსმა თავისი კაბინეტი დამითმო. ორ სკამზე ჩემი ქურქი დავაფინე და სამგზავრო ჩანთამ ჩემი ლოგინის მაგივრობა გასწია.

მეორე დღეს ჩემი ქორწინების წლისთავი იყო. გაღვიძებისას მზის მხიარული სხივი მომესალმა, თითქოს ჩემთვის ამ დღის მოლოცვა სურდა. ქურქი დავფერთხე, ჩემი ნესესერი ავიღე და გარეთ გამოვედი, რათა ოდნავ მაინც მომეწესრიგებინა თავი მიწოდორში, სადაც ერთადერთი პირსაბანი მახლობელი წყარო იყო. ჩაფარი თან გამომყვა, როგორც შეძლო დამეხმარა თავის მოწესრიგებაში და შემდეგ გაქრა.

ვალდებული ვიყავი რა დავლოდებოდი დუშეთის მაზრის უფროსის მოსვლას, ჩაფარს გავაგებინე, რომ მცხეთის დათვალიერება მსურდა. გავეშურეთ განცალკევებით მდგარი დაბისკენ, რომელიც ოდესღაც აყვავებული ქალაქი იყო – მეფეთა უძველესი რეზიდენცია. მცხეთის წმინდა ქალაქი ქრისტიანობის აკვანი იყო საქართველოში. მისი ტაძრები უძველესი დროით თარიღდება. მისი საკათედრო ტაძარი ცხრა საუკუნის წინ დაარსდა. როგორც ამბობენ, მის ერთ-ერთ საკურთხეველში შემონახულია იესო ქრისტეს კვართი, რომელიც აქ მცხეთის კოლონიის ერთ ებრაელს ჩამოუტანია. ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახს მიაჩნია, რომ ის იესო ქრისტეს პირდაპირი შთამომავალია. მათ გერბზე გამოსახულია ქიგონი – წმინდა კვართი.

ჩვეულებრივ დროს მცხეთის ბაზარი მცირე არჩევანს გვთავაზობს, მარხვის დროს კი აქ სრულიად ვერაფერს იპოვით.

ჩემი ქორწინების წლისთავმა კავკასიაში სიმარტოვეში ჩაიარა, ჩემი მფარველის, მამაცი ოსის საზოგადოებაში.

მოგვიანებით მისი თანამემამულეები მოვინახულე მათ მხარეში. მათ ენაში ბევრი გერმანული სიტყვა დავიჭირე. მათი ტიპი, მართლაც, გერმანელებს გვაგონებს. მათ შორის ბევრია ქერა და ცისფერთვალეა. ზოგადად, მათი წეს-ჩვეულებები გაცილებით უწყინარია, ვიდრე კავკასიის სხვა ხალხებისა. ისინი სკამებს იყენებენ და მიწაზე ფეხმორთხმით არ სხედან. ეს სკამები უხეშად არის გამოთლილი, მათი ფორმა სრულიად განსაკუთრებულია და სიკოხტავე არ აკლია. ისინი ასევე ბზისგან ამზადებენ თეფშებსა და დანა-ჩანგაღს, რომლებსაც თვითონვე იყენებენ. ამით ისინი განსხვავდებიან მეზობელი ხალხებისგან, რომლებიც აღმოსავლელების მსგავსად ხელით ჭამენ. ოსებით დასახლებულ ოლქში სახლები ერთმანეთზე უსწორმასწოროდ დაწყობილი ქვებისგან არის აშენებული. სახურავი ბრტყელია. ეს საცხოვრებლები ერთმანეთთან ახლოს და ერთიმეორეზეა დაწყობილი.

ოსები ქრისტიანობისადმი ერთგულებით გამოირჩევიან. ისინი მრავალ ტომად იყოფიან. ძველად მათი უმეტესობა რესპუბლიკელი იყო. დღეს კი ყველანი რუსეთის კანონებს ემორჩილებიან.

30 ცხვრის ტყავის ქუდი.

31 მაუდის გრძელი სამოსი.

დამოწმებანი

- არტონი 2017:** D. Artoni. Tra immagini e memorie: Scoprendo l'Abcasia con gli occhi di Carla Serena, *Eurasiatica 7: Armenia, Caucaso e Asia Centrale, Ricerche 2017*, Venezia, Edizioni Ca' Foscari.
- არტონი 2019:** D. Artoni. Alone in the Steppes: Carla Serena in the Peripheries of the Russian Empire, *Mobility in the Russian, Central and East European past*, edited by Róisín Healy, London – New York – Routledge, Taylor & Francis Group.
- ბროსე 1836:** M. Brosset. Notice. *Journal asiatique*, IIIe série, Tome II, novembre, Paris, Imprimerie royale.
- ბროსე 1840:** M. Brosset. Explication de diverses inscriptions géorgiennes, arméniennes et grecques, *Mémoires de l'académie impériale des sciences de St.-Petersbourg*, VI série, Sciences politiques, histoire et philologie, Tome IV, St.-Petersbourg.
- ბროსე 1851:** M. Brosset. *Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie, exécuté en 1847-1848 sous les auspices du Prince Vorontzof Lieutenant du Caucase*, 11e rapport, St.-Petersbourg, Imprimerie de l'Académie impériale des sciences.
- ბროსე 1887:** L. Brosset. *Bibliographie analytique des ouvrages de Monsieur Marie-Félicité Brosset, 1824-1879*, Saint-Petersbourg, Imprimerie de l'Académie impériale des sciences.
- გაფრინდაშვილი 2021:** ევხოპედი ქაღების საქათველო, 1823-1923, პროექტის ავტორი და სამეცნიერო რედაქტორი ლ. გაფრინდაშვილი, თბილისი.
- მონპერე 1839:** Fr. Dubois de Montpéreux. *Voyage autour du Caucase, chez les Tcherkesses et les Abkhases, en Colchide, en Géorgie, en Arménie et en Crimée ; avec un atlas géographique, pittoresque, archéologique, géologique, etc.*, Tome I, Paris, Librairie de Gide.
- მონპერე 1840:** Frédéric Dubois de Montpéreux. *Voyage autour du Caucase, chez les Tcherkesses et les Abkhases, en Colchide, en Géorgie, en Arménie et en Crimée*. Atlas. Série d'architecture ou IIIe Série. Neuchâtel, chez l'Auteur.
- ოდუარ 1883:** O. Audouard. *Silhouettes parisiennes : illustrées de portraits*, Paris, C. Mapron et E. Flammarion.
- პიცაგალი 2006:** D. Pizzagalli. *Il viaggio del destino, Carla Serena da Venezia al Caucaso*, Milano, Rizzoli.
- სერენა 1880:** C. Serena. Excursion dans le Caucase, de la mer Noire à la mer Caspienne, *Le Tour du Monde*, XL, Paris, Librairie Hachette et Cie.
- სერენა 1881:** C. Serena. *Mon voyage, souvenirs personnels : I, De la Baltique à la mer Caspienne*, Paris, M. Dreyfus.
- სერენა 1882:** C. Serena. Excursion au Samourzakan et en Abkhasie, *Le Tour du Monde*, XLIII, Paris, Librairie Hachette et Cie.
- სკინერი 2015ა:** პ. სკინერი. დავიწყებული მოგზაური: კარლა სერენა (1829-1884), *ქათველოლოგი*, N8 (23), ვებ-გვერდი: kartvelologi.tsu.ge <http://kartvelologi.tsu.ge/public/ge/arqive/11/3> (ნანახია: 03/05/2022)
- სკინერი 2015ბ:** *Excursion in the Caucasus: From the black sea to the Caspian Sea, 1875-1881, by Mme Carla Serena*, Peter F. Skinner (ed.), New York – London – Tbilisi, Narikala Publications Inc.
- ფარესიშვილი 2011:** М. Паресишвили. *Бедийское сокровище*. ვებ-გვერდი: [ekhokavkaza.com](http://www.ekhokavkaza.com/a/16798396.html) <http://www.ekhokavkaza.com/a/16798396.html> (ნანახია: 03/05/2022)

“TRAVEL TO THE CAUCASUS” BY CARLA SERENA

Translated from French, introduction and commentaries by

Ana Cheishvili

The School for Advanced Studies in the Social Sciences (EHESS)

ana.cheishvili@ehess.fr

Translated from French by

Ketevan Biashvili

Independent researcher

ketevanbiashvili111@gmail.com

Carla Serena (Caroline Hartog Mergentheim, 1820-1884) was one of the first European women travelers to travel to Georgia between 1875-1877. In 1881, during her second trip, she took numerous photos, which, in 1883, were presented at a Fine Arts exhibition in Paris. Although the originals of the photos are still missing, Serena is still considered to be the first female photographer in Georgia. In 1880-1884, Carla Serena published a series of articles about traveling in Georgia in the French magazine “Le Tour du Monde”. These articles are richly illustrated with engravings based on photographs taken by various photographers, including Serena herself. Here we present the translation of the first article into Georgian – “Journey to the Caucasus, from the Black Sea to the Caspian Sea.” The article describes Serena's arrival in Georgia, different cities, local population, etc. It is important to note that Serena reported that while visiting the Bagrati Cathedral, she saw an inscription mentioning the cathedral architect. The research revealed that this inscription was first published by the Swiss geologist and archaeologist Frédéric Dubois de Montpéroux, who traveled to Georgia in 1833-1834. Later, in 1847-1848, French orientalist Marie-Félicité Brosset searched for the inscription but could not find it and considered it lost. To date this inscription is lost, therefore we assume that Serena did not see it and she completed her text according to the work of Dubois de Montpéroux.